

Univerzalnost kritičnega mišljenja: med šolo, družbo in logiko

Drži, kritično mišljenje je danes tako rekoč intelektualnokulturni kanon. Takšen, ki se šele prebija v kurikulum slovenskega šolstva in izobraževanja, a je v, denimo, ameriškega, že zdavnaj nezbrisljivo postavljen. Kam ga umestiti, kako ga izvajati, kaj pričakovati od njega in sploh zakaj se odločiti zanj? Kritično mišljenje ni zgolj ime za mentalne postopke razločevanja, identifikacije, analize in vrednotenja, marveč je po svojem intrinzičnem smislu filozofska metoda, ki temelji na pravilih dobrega sklepanja in njegovi uveljavitvi v konkretni in največkrat tudi družbeni praksi. Tisto, na kar navaja, je misliti logično, zato je pomemben del takšnega procesa zavezan poznavanju neformalne logike in teorije argumentacije. V tem smislu kritično misleča oseba nikoli ne misli arbitrarno, temveč so ji vselej v pomoč določena logična in »mišljenjska« načela.

Pričujoča tema se ukvarja z različnimi vidiki tega, kar bi lahko postavili za kanon človekovega ravnanja tudi v vsaki izmed znanosti ter, ne nazadnje, za vodilo v ravnanju intelektualca. Univerzalnost kritičnega mišljenja omogoča njeno »uporabo« v vseh sferah znanja, spretnosti in ravnanj. V tej perspektivi si jo večina psihologov in filozofov predstavlja kot nekakšno kognitivno veščino, s pomočjo katere ravnamo razumno, smiselno in koristno. Spet drugič je, če uporabimo aristotelsko razlikovanje med zmožnostjo in dejanskostjo, tako mišljenje razumljeno kot zmožnost uporabiti to veščino, da bi svoje mišljenje in ravnanje izboljšali. Vsenavzoči imperativ, torej samo dejstvo, da je kritičnomiselnost po sebi brezpogojno univerzalno zaželeno lastnost, je zanimiv po sebi: kar si konsenzualno želimo, je, da kritični najprej postanemo, k čemur pripomoreta vzgoja in izobraževalni procesi. Tako se nam ponuja kot izziv za vzgojitelje, didaktike in pedagoge. Kritični smo tudi kot zasebniki: v vsakdanjem življenju, kot majhni misleci in bralci knjig, na delovnem mestu in doma. Kritični smo kot politična bitja, ki stopajo v družbeno skupnost, torej kot državljani. Ne nazadnje smo kritični kot raziskovalci in znanstveniki, ko s skepto sledimo metodam in odkritjem novih znanj ali jih tako šele odkrivamo. In čisto na koncu, če se pošalim: smo tudi časopis za kritiko znanosti.

Pričujoča besedila posegajo na heterogena področja in artikulacije znotraj njih: Alenka Kompare razpravlja o »psiholoških pogojih možnosti« kritičnega mišljenja. O tem torej, kako lahko sploh verjamemo, da smo kot kritični zares nezmotljivi, saj je zmotljivost imanentna lastnost človekovih kognitivnih procesov. Smiljana Gartner ga obravnava v luči političnih modelov mišljenja, republikanizma in liberalizma ter se sprašuje, ali je za državo in za vladajoče kritično razmišljanje v vzgojno-izobraževalnem sistemu zaželeno ali ne. Lahko bi dodali: ali smemo demokratičnost neke družbe meriti po njeni odprtosti za in spodbudi zanj? Verjetno da, celo več: verjetno nujno da. Več ko je kritičnega mišljenja, bolj bodo izpolnjeni pogoji za normalno demokratično presojo in ravnanje! Rudi Kotnik je spremljal kritično mišljenje v kurikularnem procesu skozi oči didaktika filozofije in ugotovil, v kolikšni meri filozofska znanja in metoda pripomorejo k njegovemu izboljšanju. Marija Švajncer se loteva zgodovinskih korenin kritičnosti kot sloga in metode filozofije v nemški klasični filozofiji, predvsem pri I. Kantu in G. W. F. Heglu. Danilo Šuster obravnava nekatera vprašanja neformalne logike in njegove sistemske umestitve ter ugotavlja, da bi morala tovrstna znanja biti vgrajena v izobraževalni sistem kot del splošnega vedenja in intelektualnih veščin vsakega »svobodnega« človeka. Andrej Adam se posveča nalogi negovanja razumnosti v izobraževanju skozi Lipmanovo ločevanje med standardno in refleksivno paradigmo vzgoje, kjer gre v osnovi za ločevanje med šolanjem in izobraževanjem v imenu kritičnega mišljenja, ki ju naveže in aplicira na stališča v filozofiji znanosti. Celoten spekter pristopov (didaktični, znanstveni, pedagoški, zgodovinski, logični, politični) zaključuje prevod preglednega članka filozofa vzgoje Harveya Siegla o treh pojmovanjih kritičnega mišljenja (namreč pri avtorjih Robertu H. Ennisu, Richardu W. Paulu in Johnu E. McPecku).